

الگوی توسعه کتابخانه‌های دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران شمال براساس استانداردهای کتابخانه‌های دانشگاهی

دکتر ناهید بنی اقبال

استادیار گروه کتابداری دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران شمال

چکیده

هدف: هدف این مقاله گزارش تحقیقی از بررسی وضعیت موجود تشکیلات، منابع، نیروی انسانی، امکانات و خدمات ۸ کتابخانه دانشکده‌های واحد تهران شمال دانشگاه آزاد اسلامی و ارائه الگوی برای بهبود و گسترش این کتابخانه‌ها در آینده است.

روش: این پژوهش از نوع توصیفی است که به روش میدانی به گردآوری اطلاعات می‌پردازد. ابزار گردآوری، اطلاعات پرسشنامه‌ای است مشتمل بر ۹ بخش که تجزیه و تحلیل اطلاعات آن پاسخگوی پرسش‌های اساسی است.

یافته‌ها: وضعیت موجود کتابخانه‌ها از طریق پاسخ‌های دریافت شده به صورت جدول‌های تنظیم و پس از تجزیه تحلیل اطلاعات راه‌کارها و پیشنهادهایی ارائه شده است. در مرحله‌نهایی با توجه به یافته‌ها به ارائه الگوی برای گسترش‌های این کتابخانه‌ها در آینده می‌پردازد و براساس استانداردهای کتابخانه‌های دانشگاهی ایران برای محاسبه مجموعه، نیروی انسانی، فضا، بودجه و خدمات، رهنمودها و در صورت لزوم فرمول‌ها ارائه می‌دهد تا در صورت نیاز به گسترش این کتابخانه‌ها مورد استفاده قرار گیرد.

واژه‌های کلیدی: کتابخانه‌های دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران شمال، الگوی گسترش، استانداردهای کتابخانه‌های دانشگاهی، وضعیت موجود.

۱- مقدمه

در هر جامعه، رشد برنامه‌های آموزشی دانشگاه‌ها به موازات رشد کتابخانه‌های دانشگاهی امکان‌پذیر می‌شود و بررسی کیفیت آموزش‌ها در سایه ارزیابی کیفی خدمات کتابخانه‌ها نتیجه‌بخش و مفید است.

بررسی امکانات گسترش کتابخانه و استفاده بهینه از منابع و تجهیزات موجود آن، نظام آموزشی را در رسیدن به هدف‌ها پشتیبانی نموده، سطح آموزش را اعتلا می‌بخشد. واحدهای دانشگاه آزاد اسلامی از جمله واحد تهران شمال نیز برای ارتقای کیفیت آموزش لازم است به بهبود وضعیت کتابخانه‌ها که از مهمترین اهرم‌های آموزش هستند توجه خاص مبذول دارد. آگاهی از وضعیت موجود، گام نخست برای اجرای گسترش و بهبود وضعیت این کتابخانه‌ها است.

۲- بیان مسئله

افزایش تعداد پذیرش دانشجویان در دانشگاه‌ها، تنوع رشته‌های تحصیلی و ارتقای درجات تحصیلات عالی در تمامی دانشگاه‌ها از جمله دانشگاه آزاد اسلامی، نیازها و تغییراتی را پدید آورده است. یکی از نیازهای عمده آموزش در دانشگاه‌ها تجهیز کتابخانه‌هاست تا توان پاسخگویی نیازهای اطلاعاتی خیل عظیم دانشجویان و استادان را حاصل نماید.

شناخت امکانات و توانایی‌های کتابخانه‌ها علاوه بر افزایش سطح بهره‌وری در ارائه خدمات اطلاعاتی، شرایط استانداردتری را بر امور فنی کتابخانه‌ها حاکم خواهد ساخت و از نیروی انسانی متخصص و منابع مالی استفاده بهینه به عمل خواهد آمد. بررسی وضعیت موجود کتابخانه‌های دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران شمال و ارائه راه کارها و پیشنهادهایی برای بهبود وضعیت موجود و در نهایت ارائه فرمول‌های افزایش و گسترش مجموعه‌ها، نیروی انسانی و فضای کتابخانه‌ها در آینده کمک می‌کند که این کتابخانه‌ها به سوی استانداردهای کتابخانه‌های دانشگاهی سوق داده شوند.

۳- هدف و فایده پژوهش

تحقیق حاضر با انجام بررسی وضعیت موجود برای آگاهی از شرایط و امکانات و توانایی کتابخانه‌های دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران شمال، تلاشی است برای آرایه‌الگویی که در آینده بتواند کارایی این کتابخانه‌ها را در آرایه خدمات اطلاعاتی گسترش داده، صرفه‌جویی در نیروی انسانی متخصص و منابع مالی را فراهم سازد. لذا فرایند آرایه این الگو بر هدف‌های زیر تأکید دارد.

- شناخت صحیح و دقیق از ترکیب و حجم جامعه استفاده‌کننده، مجموعه، فضا، نیروی انسانی، بودجه و خدمات کتابخانه‌ها.

- آرایه فرمولی برای گسترش کتابخانه‌ها براساس استانداردهای کتابخانه‌های دانشگاهی با توجه به تنوع رشته‌های تحصیلی و رشته‌های جدید ایجاد شده در مقاطع مختلف آموزشی دانشگاه.

با آگاهی از وضعیت موجود هر کتابخانه، برنامه‌ریزی‌های صحیح براساس سیاست‌گذاری‌های مناسب و خط‌مشی‌های معین امکان‌پذیر می‌شود و این مسئله تمامی عملکرد کتابخانه‌های دانشگاه را بهبود می‌بخشد.

۴- پرسش‌های اساسی

در این تحقیق مباحثی از جنبه‌های مختلف در کتابخانه‌ها از جمله وضعیت موجود تعداد و ترکیب کاربران، سهم بودجه، میزان فضا، حجم مجموعه، تعداد کارکنان، انواع خدمات فنی و اطلاع‌رسانی، انواع و تعداد تجهیزات ماشینی و شرایط ارتباطی کتابخانه‌ها با شبکه‌ها مطرح بوده که در ۹ مقوله پرسشی گنجانده شده است

۵- روش‌شناسی پژوهش

چون ماهیت «بررسی وضعیت موجود و پیشنهاد الگوی بهبود»، پژوهش کاربردی است لذا از روش‌ها و ابزار این گونه تحقیق استفاده شده است. در مرحله اول، جمع‌آوری اطلاعات توسط پرسشنامه انجام گرفت. در مرحله دوم،

کشف بسیاری از مجهولات در پاسخ‌ها انجام استراتژی مشاهده مستقیم را ایجاب می‌کرد. در بخش نهایی پژوهش با تجزیه و تحلیل یافته‌ها تا ارایه راه‌کارهای عملی و پیشنهادهای لازم برای ترسیم الگویی برای هرگونه توسعه در آینده دنبال شد.

اطلاعات مربوط به کاربران، منابع، تجهیزات، کارکنان، فضا، بودجه و خدمات به وسیله پرسشنامه‌ای شامل مقوله‌های پرسشی جمع‌آوری شد و در صورت لزوم از مصاحبه نیز استفاده شده است.

جامعه مورد مطالعه، کتابخانه‌های ۸ دانشکده دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران شمال است که به استادان، دانشجویان و محققان دانشگاه خدمات ارایه می‌کند.

۶- تجزیه و تحلیل یافته‌های پژوهش

واحد تهران شمال دانشگاه آزاد اسلامی مطابق اطلاعاتی که در نیمه اول سال ۱۳۸۶ گردآوری شده دارای ۸ کتابخانه است. که تنها کتابخانه دانشکده الهیات و معارف اسلامی در دو واحد ساختمانی واقع در خیابان‌های زمرد و دولت اداره می‌شود و در این بررسی یک واحد کتابخانه‌ای محسوب شده است. هفت کتابخانه دیگر متعلق به هفت دانشکده دیگر این واحد دانشگاهی است.

۶-۱- جامعه استفاده‌کنندگان بالقوه کتابخانه‌ها

این واحد دانشگاهی در زمان گردآوری اطلاعات دارای ۲۱۱ نفر دانشجو در مقطع کاردانی، ۷۵۲/۱۹ نفر در مقطع کارشناسی، ۵۲۳/۱ نفر در مقطع کارشناسی ارشد و ۲۳ نفر در مقطع دکتری می‌باشد.

تعداد دانشجویان										تعداد کارکنان دانشکده	تعداد اعضای هیأت علمی	نام کتابخانه
معلول جسمی			ناشنوا	نابینا	کفا	دکتری	کارشناسی ارشد	کارشناسی	کارشناسی			
دکتری	کارشناسی ارشد	کارشناسی										
-	-	۲	-	۲	۲۵۱۴	-	۴۹	۲۲۶۵	-	۲۶	۱۸۰	دانشکده علوم انسانی واحد تهران شمال
-	۳	۲۰	-	-	۲۶۲۷	-	۱۲۹	۲۲۹۸	-	۵۰	۸۰	دانشکده مدیریت و علوم اجتماعی
-	-	۱۰	-	-	۲۸۸۱	-	۴۷	۲۸۳۴	-	۵۳	-	دانشکده فنی و مهندسی
-	۳	۲	-	۱	۲۹۳۶	-	۴۹	۲۸۸۷	-	۲۵	-	دانشکده زبان‌های خارجه
-	-	-	-	۱	۱۶۷۲	۲۳	۱۵۷	۱۲۸۳	۲۱۱	۵۸	۱۱۷	دانشکده شیمی (دکتر معصومی)
-	-	۶	-	۳	۱۴۵۳	-	۱۰۸	۱۳۲۵	-	۲۱	۳۳	کتابخانه‌های زرند و دولت
-	-	-	۱	-	۱۰۲۳	-	۲۵۳	۷۹۰	-	۲۲	۲۶	دانشکده علوم و فنون دریایی
-	-	۵	-	-	۶۳۶۱	-	۷۱۱	۵۶۵۰	-	۵۵	-	دانشکده علوم پایه
-	۶	۲۵	۱	۷	۲۱۵۰۹	۲۳	۲/۱۵۳	۱۹/۷۵۲	۲۱۱	۳۷۰	۴۴۶	جمع

جدول ۱. جامعه استفاده‌کنندگان بالقوه کتابخانه‌های دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران شمال

جمعاً یک جامعه ۲۱/۵۰۹ نفری دانشجوی بخش عمده جامعه بالقوه این کتابخانه‌ها را تشکیل می‌دهد. در این جامعه ۷ دانشجوی نابینا، یک نفر ناشنوا و ۵۱ نفر معلول‌اند که این گروه دانشجوی معلول، استفاده‌کنندگان ویژه این کتابخانه‌ها را تشکیل می‌دهند. به این گروه‌ها، ۴۴۶ نفر اعضای هیأت علمی دانشکده‌ها و ۳۷۰ نفر تعداد کارکنان این دانشگاه اضافه می‌شوند که آن‌ها نیز استفاده‌کنندگان بالقوه این کتابخانه‌ها محسوب می‌شوند که این اطلاعات پاسخ به پرسش در خصوص حجم جامعه استفاده‌کننده را ارایه می‌دهد.

سوالی که در اینجا به ذهن متبادر می‌شود این است که آیا از این تعداد مراجعه‌کنندگان احتمالی چه تعداد استفاده‌کننده بالفعل هستند. یافته‌های بخش خدمات اطلاع‌رسانی پرسشنامه حاکی از این واقعیت است که از جمع ۴۴۶ نفری استادان تنها ۱۶۴ نفر و از ۵۰۹/۲۱ نفر دانشجوی ۴۱۱/۱۱ نفر و از ۳۷۰ نفر کارکنان دانشگاه، ۹۱ نفر در کتابخانه‌ها عضویت دارند. گرچه عضویت در کتابخانه به معنی فعال بودن این وابستگی نیست اما گویای این واقعیت است که موجودیت کتابخانه و عضویت در آن برای این عده مطرح و قابل توجه و احتمالاً قابل

استفاده بوده است. از مقایسه جامعه ۵۰۹/۲۱ نفری دانشجو با جامعه ۴۱۱/۱۱ نفر اعضای کتابخانه‌ها مشخص می‌شود که حدوداً نیمی از دانشجویان نسبت به حضور کتابخانه در این واحد دانشگاهی غفلت ورزیده‌اند. این مسئله زائیده روش‌های آموزشی در این واحد دانشگاهی است. استاد باید با روش آموزش خود، دانشجو را با کتابخانه آشنا و به آن نیازمند سازد. نگاهی به آمار ۱۶۴ نفر استاد عضو کتابخانه‌ها از جامعه ۴۴۶ نفری استادان، خود چندان تشویق و ترغیبی را نسبت به استفاده از کتابخانه نشان نمی‌دهد. با توجه به این آمار از هر ۳ نفر استاد یک نفر به کتابخانه دانشکده خود نیازمند است و بقیه احتمالاً به کتابخانه‌های مجهز تخصصی خود و یا در اطراف خود دسترسی دارند و یا اصولاً برای آموزش خود نیازمند کتاب نیستند. اما این آمار می‌تواند بیانگر این واقعیت نیز باشد که این کتابخانه‌ها منابعی را که پاسخگوی نیاز این استادان است در مجموعه خود ندارند و فاقد منابع مورد نیاز این استادان هستند. این مسئله، در خصوص دانشجویان نیز می‌تواند صادق باشد.

۶-۲- تنوع رشته‌ها و مقاطع تحصیلی

مطابق جدول شماره ۲ در این واحد دانشگاهی ۳۷ رشته علمی در ۸ دانشکده تأسیس شده که تعداد رشته‌ها در هر دانشکده از ۳ تا ۷ رشته تنوع دارد. در دانشکده شیمی، امکانات تحصیلی در تمامی مقاطع چهارگانه کاردانی تا دکتری فراهم است اما ۷ دانشکده دیگر در مقاطع تحصیلی کارشناسی و کارشناسی ارشد دانشجو می‌پذیرند. در هیچ کدام از گروه‌های مسئول آموزش این رشته‌ها، کتابخانه خاص آن گروه وجود ندارد. درست است که تنوع رشته‌ها گاه به ۵ و حتی ۷ رشته تحصیلی در یک دانشکده می‌رسد اما در دانشکده‌هایی که رشته‌های معدودتری دارند گروه‌های آموزشی توانا می‌توانند کتابخانه‌های غنی گروهی تشکیل دهند. ایجاد کتابخانه‌های گروهی یک فعالیت درون‌رشته‌ای است که در گروه‌های آموزشی دانشگاهی سابقه فراوان دارد. این کتابخانه‌ها غالباً حاصل

تلاش گروه‌های تحصیلی و توجه آن‌ها به وجود کتابخانه تخصصی و ترویج مراجعه و بهره‌وری دانشجویان آن رشته از کتابخانه گروه است. چنین کتابخانه‌هایی هیچ‌گونه وابستگی اداری به دانشکده نداشتند و تنها بر اثر تلاش و علاقه استادان و مدیران گروه‌های آموزشی ایجاد می‌شوند و فعالیت می‌کنند. عدم حضور چنین کتابخانه‌هایی در ۳۷ گروه دانشگاهی حاکی از کم‌رنگ بودن علاقمندی استادان به حمایت و تشویق دانشجویان به مطالعه متون جدید هر رشته است. در گروه‌های آموزشی دانشگاه‌ها که کتابخانه اختصاصی دارند پاره‌ای از منابع این کتابخانه‌ها کتاب‌های شخصی استادان گروه‌هاست که یا خود تألیف کرده‌اند و یا دوستان آن‌ها تألیف کرده به کتابخانه گروه آموزشی هدیه نموده‌اند. ایجاد این‌گونه کتابخانه‌ها باید در این واحد دانشگاهی مطرح و تشویق و حمایت شود. چنین کتابخانه‌هایی بال کمکی کتابخانه دانشکده را تشکیل داده و از بار مالی و اجرایی خدمات کتابخانه دانشکده می‌کاهند.

نام دانشکده	گروه‌های آموزشی	مقاطع تحصیلی	هر گروه کتابخانه مستقل دارد	
			بلبی	خیر
علوم انسانی	الهیات، فلسفه، کتابداری، حقوق، ادبیات	کارشناسی و کارشناسی ارشد	-	*
مدیریت و علوم اجتماعی	مدیریت بازرگانی، مدیریت دولتی، حسابداری، علوم اجتماعی، مدیریت فرهنگی	کارشناسی و کارشناسی ارشد	-	*
فنی و مهندسی	مهندسی شیمی، مهندسی کامپیوتر، مهندسی صنایع، مهندسی محیط زیست	کارشناسی و کارشناسی ارشد	-	*
زبان‌های خارجه	ادبیات انگلیسی، زبان اسپانیایی، زبان ایتالیایی، زبان عربی، مترجمی زبان انگلیسی	کارشناسی و کارشناسی ارشد	-	*
شیمی	شیمی محض، شیمی کاربردی، علوم تجربی	کارشناسی، کارشناسی ارشد و دکتری	-	-
الهیات و معارف اسلامی خواهران	ادبان و عرفان، علوم قرآن و حدیث، فقه و مبانی حقوق	کارشناسی و کارشناسی ارشد	-	*
علوم و فنون دریایی	شیلات، بیولوژی دریا، آلودگی محیط زیست، فیزیک دریا، شیمی دریا، هواشناسی، هیدروگرافی	کارشناسی و کارشناسی ارشد	-	*
علوم پایه	زمین شناسی، زیست شناسی، میکروبیولوژی، ریاضی و آمار، فیزیک	کارشناسی و کارشناسی ارشد	-	*

جدول شماره ۲: تنوع رشته‌های تحصیلی واحد تهران شمال

۳-۶- حضور شرح وظایف مدون

در هر کتابخانه شرط اول ایجاد نظم و اعمال مدیریت هماهنگ، داشتن شروع وظایف است که می‌تواند تمامی کتابخانه، بخش خاص و یا فرد خاصی را شامل شود.

در پاسخ به پرسش حضور شرح وظایف مدون خوشبختانه تنها یک کتابخانه عدم حضور شرح وظایف مدون را گزارش کرده است. یک کتابخانه به این سؤال پاسخی نداده و ۶ کتابخانه حضور شرح وظایف مدونی برای کتابخانه را تأیید کرده‌اند. داشتن چنین شروع وظایف نظم را در کتابخانه برقرار می‌کند و انجام امور را با مدیریت هماهنگی امکان‌پذیر می‌سازد.

درخصوص شرح وظایف بخش‌های مختلف، ۵ کتابخانه داشتن شرح وظایف مدونی برای بخش‌های موجود را گزارش کرده‌اند و در ۲ کتابخانه عدم حضور چنین شرح وظایفی را تأیید می‌کنند و یک کتابخانه نیز از پاسخ به این پرسش خودداری کرده است. این که کتابداران در کتابخانه برای انجام هر امری بدانند که چه باید بکنند چه اموری در حوضه وظایف آن‌هاست و به چه طریق باید برنامه‌ریزی و اجرا شود، لازمه اعمال یک مدیریت صحیح و برنامه‌ریزی شده است.

۴-۶- سهم بودجه و چگونگی صرف آن

در خصوص تعیین سهم کتابخانه از بودجه سازمان مادر، تنها یک کتابخانه تخصیص ده درصد بودجه سازمان مادر را به کتابخانه گزارش داده است. ۶ کتابخانه به این سؤال پاسخ نداده‌اند و یک کتابخانه هم نامعلوم بودن بودجه کتابخانه را تأیید کرده است. آگاهی از بودجه کتابخانه به کتابدار این امکان را می‌دهد که برای مجموعه‌سازی خود برنامه‌ریزی کند و به تقسیم و تنظیم بودجه برای امور خدماتی و منابع مورد نیاز اقدام کند. کتابخانه‌های این واحد دانشگاهی نه تنها از بودجه خود آگاهی ندارند بلکه در مصرف آن هم نمی‌توانند نقشی داشته باشند. در خصوص صرف بودجه کتابخانه، ۴ مسئول در نظر گرفته شده

است که عبارتند از رئیس کتابخانه، حسابدار دانشکده و کتابداران مسئول تهیه و سفارش، ولی در تمامی کتابخانه‌ها هیچ‌کدام از این مسئولان در صرف بودجه کتابخانه نقشی ندارند. تنها معاونت پژوهشی است که مسئول صرف بودجه در ۴ کتابخانه معرفی شده است، عجیب‌تر آن‌که مصرف بودجه کتابخانه زیر نظر مسئول دفتر فرهنگی است.

۵-۶- چگونگی ساختمان و فضای کتابخانه‌ها

مطابق جدول شماره ۳ متأسفانه ساختمان هیچ‌کدام از کتابخانه‌ها برای استفاده کتابخانه ساخته نشده است. مساحتی که این واحد دانشگاهی به کتابخانه‌ها اختصاص داده است به طور کل، ۱۶۶۹ مترمربع است و این رقم پاسخ به مقوله پرسشی مربوط به فضا را ارایه می‌دهد که با محاسبه براساس استانداردهای کتابخانه‌های دانشگاهی برای استفاده‌کننده اعم از دانشجو و استاد و مجموعه کتابخانه کفایت لازم را ندارد و در این خصوص تصمیمات جدی و مؤثری باید اتخاذ شود. به خصوص که ۶ کتابخانه معتقدند که بنای موجود قابلیت گسترش را ندارد.

مکان سه کتابخانه در زیر زمین ساختمان‌ها قرار دارد، ۲ کتابخانه در طبقه همکف، ۲ کتابخانه در طبقه اول و یک کتابخانه در طبقه اول و استخر واقع شده‌اند. احداث کتابخانه در طبقه زیرزمین چالشی است که تاکنون به نتیجه‌های خوبی منتهی شده است. حوادث و آب‌گرفتگی‌های متعدد ساختمان‌های کتابخانه‌ها که در زیرزمین واقع شده‌اند و خساراتی که به مجموعه‌های کتابخانه در زیرزمین وارد شده است این مسئله را محقق ساخته که ساختمان کتابخانه‌ها نباید در طبقه زیرزمین واقع شوند چون هرگونه ترکیدگی لوله‌ها و نشت آب بالاخره به زیرزمین منتهی می‌شود و در زیرزمین موجب خساراتی خواهد بود. تنها یک کتابخانه مساحت اختصاص یافته را برای وضعیت فعلی خود کافی می‌داند و ۷ کتابخانه مساحت اختصاص یافته را کافی نمی‌دانند.

قابلیت گسترش	برنامه‌های مناسب‌سازی فضا		کفایت فضا		مکان کتابخانه‌ها	مساحت بخش‌های مختلف						تعداد واحد ساختمانی	مساحت ساختمان به مترمربع	ساختمان اختصاصی		نام کتابخانه
	بلی	خبر	بلی	خبر		کارکنان و کامپیوترها	امور اداری	امور فنی	سالن مطالعه	مخازن	مرزج			بلی	خبر	
	x	هیچ برنامه‌ای	x		زیر زمین				۱۱۵	۲۲۰			۳۳۵	x		دانشکده علوم انسانی واحد تهران شمال
	x		x		زیر زمین									x		دانشکده مدیریت و علوم اجتماعی
x		برنامه جدید	x		اول	۲		۶۰	۵۰		۱	۱۱۴		x		دانشکده فنی و مهندسی
x		هیچ برنامه‌ای	x		اول			۱۰۰	۳۰		۱	۱۳۰		x		دانشکده زبان‌های خارجه
x		هیچ برنامه‌ای	x	x	زیر زمین		۲۰	۴۰۰	۱۰۰	۵۰	۱	۵۷۰		x		دانشکده شیمی (دکتر مصومی)
x		بنای جدید گسترش بنای فعلی	x		همکف			۹۳			۲	۳۰۵		x		کتابخانه‌های زمره و دولت
x		هیچ برنامه‌ای	x		استخر	۶					۱	۶۰		x		دانشکده علوم و فنون دریایی
x		بنای جدید	x		ت. ۱		۱۵	۱۰	۵۰	۶۰	۲۰	۱	۱۵۵	x		دانشکده علوم پایه
												۱/۶۶۹				جمع

جدول شماره ۳: فضای کتابخانه‌ها

۶-۶- ساختار مجموعه‌ها

مطابق جدول شماره ۴ این کتابخانه‌ها از مجموعه‌ای کلی شامل ۲۲۷/۴۰ عنوان کتاب برخوردارند، این مجموعه شامل کتاب‌های فارسی، عربی، انگلیسی و دیگر زبان‌های خارجی می‌شود.

جدول ۴ مجموعه‌های هر کتابخانه را به تفکیک انواع منابع و زبان‌ها و مقاطع

استاد و پایان‌نامه‌ها				نشریات ادواری				تعداد کتاب‌ها (بر حسب عنوان)						نام کتابخانه				
پایان‌نامه‌ها			استاد لاتین	استاد فارسی	لاتین		فارسی و عربی		کل کتاب‌ها	برون	نسخ خطی	چاپ سنگ	مرجع		لاتین	عربی	فارسی	
کل	دکتری	کارشناسی ارشد			روزنامه	مجله	روزنامه	مجله					لاتین					فارسی و عربی
۲۰۸		۲۰۸					۱۰	۳۶	۶۹۵				۴۱	۸۵	۷۰۳	۲۶	۵۶۴۰	دانشکده علوم انسانی واحد شمال تهران
۷۵۲		۱۲۱	۶۳۱			۳	۵	۵۸۸	۳۶۶۴				۲۸	۷۶	۵۶۳	۲۱	۲۹۷۶	دانشکده مدیریت و علوم اجتماعی
۳۲۰۰			۳۲۰۰			۲	۸	۲۰	۳۱۱۲				۳۰	۴۰	۷۵۵	۲	۲۳۸۷	دانشکده فنی و مهندسی
۲۱		۲۱					۴۵	۳۶	۵۹۰۲				۱۷۵	۸۶	۲۵۴۰	۵۰	۱۰۵۱	دانشکده زبان‌های خارجه
۵۲۷		۵	۵۲۲			۳	۶	۱۹	۴۱۹۰				۵۰۰	۲۰۳	۱۵۱۵	۳۲	۱۸۴۰	دانشکده شیمی (دکتر معصومی)
۶۸۴		۶۸۴				۹	۶	۱۶	۹۸۲				۶۴	۳۱۶	۲۲۰	۱۳۰۵	۷۹۳۸	کتابخانه‌های زمره و دولت
۱۷۲۸	۲	۸۹۵	۸۵۱			۲۹	۸	۱۷۱	۲۲۱۶				۱۹۷	۱۶۰	۶۵۹	۱۱	۱۱۹۹	دانشکده علوم و فنون دریایی
۱۵۲۸		۱۵۲۸				۲	۳	۳۵	۲۷۳۲				۱۰۰	۱۴۱	۱۸۶۹	۵	۲۶۵۸	دانشکده علوم پایه
	۲	۲/۶۶۲	۵۲۱۴			۹۵	۲۶	۹۳۱					۱/۱۲۵	۱/۱۰۷	۱/۱۸۴۴	۱/۲۵۲	۲۵/۶۸۹	جمع
۸/۶۷۸								۱/۰۷۲		۴۰/۲۱۷						جمع		

جدول شماره ۴. ساختار مجموعه‌ها

پایان‌نامه‌ها نشان می‌دهد و پاسخ به مقوله پرسشی مربوط به حجم مجموعه را ارائه می‌دهد. مجموعه نشریات ادواری این کتابخانه‌ها در کل ۰۷۲/۱ عنوان است که مجلات فارسی، عربی، لاتین و روزنامه‌ها را شامل می‌شود. مجموعه پایان‌نامه‌های این کتابخانه‌ها جمعاً ۶۷۸/۸ عنوان است که مجموعه پژوهشی قابل ملاحظه‌ای است. اما در هیچ کدام از کتابخانه‌ها سند وجود ندارد.

مجموعه مواد دیداری- شنیداری این کتابخانه شامل ۸۱ حلقه فیلم آموزشی و ۶۵ عنوان نقشه و کره جغرافیایی و ۷۴ عدد لوح فشرده است که موضوع آن مشخص نشده است و از وجود دیگر مواد دیداری- شنیداری از جمله میکروفیلم‌ها، اسلاید، عکس و نوار صوتی گزارشی نداده‌اند.

عمده‌ترین بخش یک کتابخانه، مجموعه کتاب‌ها و نشریات ادواری آن کتابخانه است. در این ۸ کتابخانه جمعاً ۴۰/۲۲۷ عنوان کتاب اعم از فارسی، عربی، لاتین و مراجع وجود دارد که با توجه به جامعه بالقوه آن‌ها برای هر نفر حتی ۲ عنوان کتاب موجود نیست و این مسئله در خصوص نشریات ادواری برای هر ۲۰ نفر یک عنوان صادق است. لازم است که به مجموعه‌سازی این کتابخانه‌ها پرداخته شود و مجموعه‌ها با جامعه بالقوه و بالفعل متناسب گردد.

یکی از قوت‌های این مجموعه‌ها، وجود تعداد پایان‌نامه‌هایی است که در هر کتابخانه موجود است. البته تعدادی را که می‌توانست کل پایان‌نامه‌های این کتابخانه‌ها را مشخص کند، رقم کل فارغ‌التحصیلان هر دانشکده تا سال ۱۳۸۶ بود اما وجود ۸/۶۷۸ عنوان پایان‌نامه در این کتابخانه‌ها مجموعه پژوهشی ارزشمندی را تشکیل می‌دهد. اما آنچه می‌بایست از خیلی زمان پیش مورد توجه قرار گیرد و هنوز هم به آن توجهی نشده جمع‌آوری لوح فشرده پایان‌نامه‌هاست که در نهایت می‌توانست مجموعه الکترونیکی با ارزشی را تشکیل دهد. در حالی که مجموعه الکترونیکی فعلی این کتابخانه‌ها تنها ۸۱ حلقه فیلم آموزشی و ۷۴ لوح فشرده است. در زمانی که صحبت از دولت الکترونیک، کتابخانه‌های مجازی، کتابخانه‌های دیجیتال است این تعداد منابع الکترونیکی ضعف کتابخانه‌ها را در این زمینه مشخص می‌کند. به طور کلی کتابخانه‌ها از نظر تعداد منابع دیداری- شنیداری بسیار کمبود دارند

۶-۷- نیروی انسانی

کل کارکنان این کتابخانه‌ها جمعاً ۱۷ نفر هستند که همه تحصیلات کتابداری

در مقطع کارشناسی دارند و این مسئله از قوت‌های این کتابخانه‌ها به‌شمار می‌آید و پاسخ به مقوله پرسشی مربوط به نیروی انسانی را ارائه می‌دهد. در این واحد یک کتابخانه تنها با یک نفر کتابدار اداره می‌شود. در این دانشگاه مدیر ۵ کتابخانه از تخصص کتابداری در مقطع کارشناسی برخوردارند و تنها یک کتابخانه مدیر غیرمتخصص دارد. یک کتابخانه هم از وضعیت تخصص مدیر و معاون خود گزارشی نداده است.

معاونان سه کتابخانه متخصص کتابداری در سطح کارشناسی و معاون دو کتابخانه غیرمتخصص هستند که در یک کتابخانه مقطع تحصیلی دکتری گزارش شده است. سه کتابخانه از تخصص معاون کتابخانه اطلاعی نداده‌اند.

۶-۸- خدمات فنی

۶-۸-۱- مجموعه‌سازی

از عمده‌ترین نهادهای درونی یک کتابخانه، وجود کمیته انتخاب منابع است که تنها در ۲ کتابخانه گزارش شده که پاسخ به مقوله پرسشی مربوط به مجموعه‌سازی را ارائه می‌دهد. ۶ کتابخانه از عدم وجود چنین کمیته‌ای خبر می‌دهند.

بدیهی است که در میان ۲ کتابخانه که کمیته انتخاب دارند انتخاب توسط کمیته انجام می‌شود. در ۴ کتابخانه توسط کتابداران، ۲ کتابخانه توسط اعضای هیأت علمی و یک کتابخانه توسط معاون پژوهشی انجام می‌گیرد.

تنها یک کتابخانه دارای خط‌مشی، بدون انتخاب هستند؛ ۶ کتابخانه خط‌مشی بدون انتخاب منابع ندارند ۲ کتابخانه در خصوص پاسخگویی اقدامی نکرده‌اند. ۶ کتابخانه از نمایشگاه کتاب انتخاب می‌کنند، یک کتابخانه از کتاب‌فروشی، ۲ کتابخانه از فهرست ناشران، ۲ کتابخانه از طریق انتخاب مرکزی در معاونت پژوهشی دانشگاه و ۲ کتابخانه از هر کجا که پیش آمد کتاب انتخاب و تهیه می‌کنند.

نشریات ادواری خارجی در ۳ کتابخانه به صورت انتخاب متمرکز دانشگاه

انجام می‌گیرد و ۵ کتابخانه از چگونگی انتخاب نشریات ادواری خارجی اطلاعی نداده‌اند. مجلات خارجی از جمله منابعی‌اند که تهیه آن‌ها با مشکلات فراوانی همراه است و به همین دلیل کتابداران کتابخانه‌ها چندان رغبتی به گردآوری این منابع ارزشمند ندارند. در حالی‌که نشریات خارجی، دانشجویان و حتی استادان را در مسیر تحول و پیشرفت علوم در دنیا قرار می‌دهند و منابع لازمی برای کارهای پژوهشی دانشجویان به شمار می‌رود و لازم است که تعداد آن‌ها در هر کتابخانه به حد استاندارد افزایش یابد. خوشبختانه ادواری‌های فارسی در تمامی کتابخانه‌ها از طریق اشتراک تهیه می‌شوند که مناسب‌ترین روش تهیه این منابع است و تنها ۲ کتابخانه علاوه بر تهیه نشریات ادواری فارسی به این روش از طریق کارگزاران نیز اقدام می‌کنند.

در ۷ کتابخانه خود دانشجویان پایان‌نامه خود را به کتابخانه ارایه می‌دهند که روش مناسبی است و تنها به یک کتابخانه توسط معاونت پژوهشی ارایه می‌شود که روش غیرمستقیمی برای این گردآوری به حساب می‌آید و از نتیجه مطلوب روش مستقیم می‌کاهد. ۳ کتابخانه لوح فشرده پایان‌نامه‌ها را نیز دریافت می‌کنند. اما در ۵ کتابخانه این امر انجام نمی‌گیرد. در خصوص اهمیت تهیه لوح فشرده پایان‌نامه‌ها باید یادآور شد که این منابع را می‌توان بدون صرف هزینه تنها با موظف کردن دانشجویان به ارایه لوح فشرده همراه با نسخه کاغذی پایان‌نامه دریافت کرد. دریافت دیگر منابع در ۵ کتابخانه روش مطلوبی دارد و توسط کتابدار یا مسئول کتابخانه انجام می‌گیرد.

۶-۸-۲- سازماندهی

۶-۸-۲-۱- نظام سازماندهی

خوشبختانه نظام رده‌بندی تمامی کتابخانه‌ها که در حقیقت کتابخانه تخصصی محسوب می‌شوند روش رده‌بندی کتابخانه کنگره است و این امر موجب هماهنگی بین کتابخانه‌هاست و در شرایط شبکه‌سازی می‌تواند امور فنی را تسهیل و تسریع کند. روش‌های سازماندهی امروزه در تمامی کتابخانه‌ها بر

استفاده از سازماندهی کتابخانه ملی تکیه دارد و این مسئله به هماهنگی و یکنواختی امور سازماندهی در کتابخانه‌ها می‌انجامد. اما باید توجه داشت که این کتابخانه‌ها همه در نوع خود کتابخانه تخصصی محسوب می‌شوند و کتابخانه ملی به منابع در فهرست‌نویسی به صورت منابع عمومی می‌نگرد و به جنبه‌های اختصاصی منابع کمتر توجه دارد لذا گاهی اوقات لازم است که کتابخانه‌های این واحد دانشگاهی به سازماندهی منابع از جنبه اختصاصی آن توجه کرده و شماره و موضوع تعیین شده عمومی را به شماره و موضوع اختصاصی مناسب کتابخانه خود تغییر دهد.

منابع غیرکتابی، در ۴ کتابخانه فهرست‌نویسی و رده‌بندی می‌شوند که روش چندان مناسبی نیست. هیچ‌کدام از کتابخانه‌ها از روش سازماندهی نمایه‌سازی استفاده نمی‌کنند در حالی که امروزه در تمامی کتابخانه‌ها و مراکز اطلاع‌رسانی برای منابع غیرکتابی که نمونه بارز آن پایان‌نامه‌هاست روش نمایه‌سازی و استفاده از اصطلاح‌نامه‌های موضوعی رواج دارد.

۶-۸-۲- روش‌های سازماندهی

در هیچ کتابخانه‌ای، فهرست‌نویسی مبنایی انجام نمی‌گیرد و تمامی کتابخانه‌ها به جز یک کتابخانه از بانک اطلاعات کتابخانه ملی استفاده می‌کنند و اطلاعات این کتابخانه را به طریق ایزو به بانک اطلاعاتی کتابخانه خود منتقل می‌کنند. این امکان در ۴ کتابخانه با استفاده از کتابخانه‌های دیگر نیز وجود دارد. تنها یک کتابخانه انجام فهرست‌نویسی را به صورت جستجو از منابع دیگر گزارش داده است.

۶-۹- خدمات اطلاع‌رسانی

۶-۹-۱- امکانات بازیابی اطلاعات منابع

دسترس‌پذیری سریع، صحیح و آسان مراجعه‌کنندگان به اطلاعات منابع سازماندهی شده و امکان سهولت و سرعت در بازیابی منابع، عمده‌ترین فلسفه

وجودی یک کتابخانه، مجموعه منابع آن و خدمات فنی انجام گرفته است. وجود برگه‌دان‌های مؤلف، عنوان، موضوع از ضروریات یک کتابخانه آموزشی است اما کافی نیست. امروزه دیگر به ندرت دانشجویان تمایل دارند که با روش‌های دستی بازبایی اطلاعات را انجام دهند. لذا لازم است که در تمامی کتابخانه‌ها، ترمینال‌های خاص دانشجویان که صرفاً به جستجوی اطلاعات اختصاص دارد با محدودیت‌های لازم اعمال شده فراهم شود.

در ۷ کتابخانه امکانات بازبایی اطلاعات منابع از طریق برگه‌دان عنوان و در ۵ کتابخانه از طریق برگه‌دان مؤلف و در ۴ کتابخانه از طریق برگه‌دان موضوع نیز وجود دارد. تنها یک کتابخانه از نشر ماهانه فهرست چاپی منابع خود اطلاع داده است. این اطلاعات، پاسخ به مقوله پرسشی مربوط به خدمات اطلاع‌رسانی را ارائه می‌دهد.

۶-۹-۲- امکانات دسترسی به منابع

یکی از نقاط ضعف تمامی این کتابخانه‌ها، وجود قفسه بسته است. کتابخانه دانشکده‌ای باید درهای مخازن مجموعه خود را به روی دانشجویان و استادان باز کند. خوشبختانه ابداع و ایجاد سیستم‌های کنترلی کتابخانه‌ها می‌تواند مفقود شدن منابع را به حد بسیار ناچیزی کاهش دهد و گم شدن منابع در نظام قفسه باز دیگر نمی‌تواند دلیل موجهی برای بسته بودن قفسه‌های کتاب به روی دانشجویان، استادان و پژوهشگران باشد.

۶-۹-۳- انواع امانت

از انواع امانت در تمامی کتابخانه‌ها نوع امانت یک‌شبه وجود. نوع دیگر امانت رزرو منابع است که یا توسط استاد برای گروهی از دانشجویان تعیین می‌شود و یا به علت عدم حضور منبعی در کتابخانه در زمان نیاز توسط مراجعه‌کننده برای امانت در آینده رزرو می‌شود. حضور چنین خدمتی تنها در ۲ کتابخانه گزارش شده است. سومین نوع خدمت اطلاعاتی به مراجعه‌کنندگان، ارائه

کتاب‌شناسی‌های گزینشی است که متأسفانه در هیچ‌کدام از کتابخانه‌ها برای هیچ گروه استفاده‌کننده‌ای ارایه نمی‌شود.

۶-۱۰-۱- اشاعه اطلاعات

۶-۱۰-۱-۱- روش‌های اطلاع‌رسانی

از انواع روش‌های اطلاع‌رسانی در ۳ کتابخانه، نشر تازه‌های کتابخانه است و در یک کتابخانه همزمان فهرست نشریات ادواری نیز منتشر می‌شود و در ۳ کتابخانه نیز ارایه خبر تازه‌ها در تابلو اعلانات گزارش شده است.

بسیاری از صاحب‌نظران کتابداری معتقدند که کتابخانه‌ها باید بازاریابی کنند. این مسئله شاید برای کتابخانه‌های عمومی، تخصصی و یا بنگاه‌های خدمات کتابداری صحّت داشته باشد اما در خصوص کتابخانه‌های دانشگاهی و دانشکده‌ای، روش آموزش است که این بازاریابی را موجب می‌شود. اما کتابخانه‌ها هم باید مسئولان آموزش یعنی استادان را از جریان وضعیت اطلاعات موجود خود، تازه‌های کتابخانه، خدمات و امکانات جدید ایجاد شده و هرگونه تکنولوژی جدید به کار گرفته شده با خبر سازند.

مطابق یافته‌های پژوهش ۳ کتابخانه هیچ‌گونه فعالیتی در خصوص اشاعه اطلاعات انجام نمی‌دهد. کتابخانه‌هایی هم که حضور این فعالیت را گزارش داده‌اند معمولاً یک یا ۲ روش از ۴ روش پیش‌بینی شده را اجرا می‌کنند. مثلاً تهیه فهرست مندرجات نشریات ادواری یک کتابخانه حتی اگر برای هر گروه فهرست مندرجات نشریات مربوط به خود آن گروه هم تهیه شود کمک بزرگی به در جریان قرار دادن استادان از تازه‌های علم مورد تخصصشان خواهد بود.

تنها یک کتابخانه از حضور امانت بین کتابخانه‌ای گزارش داده است. ۶ کتابخانه عدم حضور چنین خدمتی را مشخص می‌کنند و یک کتابخانه هیچ‌گونه پاسخی ارایه نداده است. تنها کتابخانه‌ای که نظام امانت بین کتابخانه‌ای دارد از حضور شرایط مدون برای این امانت خبر می‌دهد و انجام این امانت را رضایت‌بخش گزارش کرده است.

۶-۱۰-۲- خدمات تکثیر

نوع دیگری از اشاعه اطلاعات، خدمات تکثیر است که گاهی در دانشکده و گاهی در کتابخانه ارایه می‌شود. ۳ کتابخانه از حضور چنین خدمتی گزارش داده‌اند و ۵ کتابخانه عدم حضور این خدمت را خبر می‌دهند. خدمات تکثیر اعم از کاغذی و الکترونیکی، خدمت مؤثری است که امروزه در غالب کتابخانه‌ها ارایه می‌شود و مشکل عدم منابع کافی در کتابخانه را حل می‌کند.

۶-۱۱- تجهیزات

تعداد دستگاه‌های کامپیوتر در ۳ کتابخانه ۲ دستگاه، در ۲ کتابخانه ۳ دستگاه، در یک کتابخانه ۶ دستگاه و در یک کتابخانه تنها یک دستگاه گزارش شده است که این اطلاعات پاسخ به مقوله پرسشی مربوط به تجهیزات را فراهم می‌کند. هماهنگی و یکنواختی در تمامی امور کتابخانه‌ها، رمز موفقیت و بهره‌وری مطلوب از شرایط موجود است. نرم‌افزار کامپیوتری در تمامی کتابخانه‌ها یکنواخت است اما متأسفانه این نرم‌افزار انتخاب شده توسط ۸ کتابخانه، با مطالعاتی که درباره ۳ نرم‌افزار موجود کتابخانه‌ای انجام گرفته است و نتایج مکتوب در دسترس است، از نظری کارایی‌های فنی در مرتبه سوم قرار دارد و ۲ نرم‌افزار دیگر رتبه‌های اول و دوم را به خود اختصاص داده‌اند.

تمامی کتابخانه‌ها از نرم‌افزار، برای مقاصد سازماندهی استفاده می‌کنند اما تنها ۴ کتابخانه برای نظام امانت، ۲ کتابخانه برای انتخاب و سفارش و ۲ کتابخانه برای تهیه کتاب‌شناسی‌ها از کامپیوتر استفاده می‌کنند یعنی کتابخانه‌ها از درصد پایینی از توان نرم‌افزار استفاده می‌کنند در حالی که هزینه پرداخت خرید نرم‌افزار ایجاب می‌کند که ترتیبی اتخاذ شود تا از حداکثر توانایی نرم‌افزاری استفاده شود.

۶-۱۲- ارتباط کتابخانه‌ها

۶-۱۲-۱- با شبکه‌ها

در پاسخ به مقوله پرسشی مربوط به ارتباطات کتابخانه‌ها هیچ یک از

کتابخانه‌ها با هیچکدام از شبکه‌های داخل یا خارج از کشور ارتباطی ندارند. کتابخانه‌های این واحد دانشگاهی هیچ‌گونه ارتباط شبکه‌ای با همدیگر هم ندارند و تنها و منفرد به تکرار اموری که به احتمال در کتابخانه‌های دیگر در خصوص یک نوع منبع اطلاعاتی انجام می‌گیرد اقدام می‌کنند. برقراری شبکه اطلاعات کامپیوتری در این کتابخانه‌ها می‌تواند از طریق اشتراک منابع و نیروی متخصص در زمان انجام امور سازماندهی اطلاعات و هزینه انجام این امور صرفه‌جویی کند.

۶-۱۲-۲- امکانات ارتباطی

همان‌گونه که ذکر شد کتابخانه‌ها نه تنها در شبکه ارتباطی قرار ندارند بلکه از نظر ارتباطات راه دور هم با مشکلاتی مواجهند. چگونه امکان‌پذیر است که کتابخانه‌ای بدون داشتن خط مستقیم تلفنی بتواند پاسخگوی استادی باشد که در لحظه‌ای مثلاً برای نوشتن سرفصل درس خود نیازمند اطلاع از وجود منبعی در کتابخانه است و یا برای استناد به مطلبی در نوشته خود نیازمند پاسخ کتابدار به منبع خاصی است در چنین شرایطی امکان دسترسی به اینترنت که امروزه از باید‌های یک کتابخانه آموزشی است وجود ندارد و طبیعتاً پست الکترونیکی که ابزار ارتباطی سریع و کم هزینه‌ای است در اختیار نخواهد بود؟

۷- راه‌کارها و پیشنهادها

۷-۱- معاونت پژوهشی در جلسات مدیران گروه‌ها، ایجاد کتابخانه‌های گروهی را مطرح و از تأسیس و توسعه آن حمایت کند. ایجاد چنین کتابخانه‌هایی، کمک کتابخانه‌های دانشکده‌ها به شمار می‌آیند.

۷-۲- از طریق پرسش‌نامه یا جلسات مشورتی با مدیران کتابخانه‌ها، استقلال عمل‌هایی را که در بهبود کیفیت خدمات کتابخانه مؤثر است به مدیران کتابخانه‌ها ارائه شود تا برای بهبود کتابخانه‌های خود برنامه‌ریزی و تلاش کنند.

۳-۷- معاونت پژوهشی این واحد دانشگاهی، سازمان و تشکیلات کتابخانه‌ها را مورد بررسی قرار دهد و براساس نمودارهای سازمانی استانداردهای کتابخانه‌های دانشگاهی ایران (تعاونی، ۱۳۸۱، صص ۵۵، ۵۷) سازمان مشخص طراحی و هدف‌ها و وظایف کتابخانه و بخش‌های مختلف را مشخص و معین کرده، شرح وظایف مناسبی را تدوین کند.

۴-۷- چون ساختمان هیچ‌یک از کتابخانه‌ها کفایت لازم را ندارد ضروری است که برای گسترش فضا اقدام لازم انجام گیرد. ضمناً وجود کتابخانه در زیرزمین مسئله‌ای است که باید مورد بررسی و تجدید نظر قرار گیرد.

۵-۷- مجموعه کتابخانه به خصوص در بخش کتاب‌های لاتین، نشریات ادواری و منابع الکترونیکی باید غنی شود. پیشنهاد می‌شود از هر دانشجو علاوه بر شکل کاغذی پایان‌نامه، یک عدد لوح فشرده (CD) پایان‌نامه هم دریافت شود.

۶-۷- نیروی انسانی کتابخانه‌ها باید تقویت شود تا کتابخانه‌ها بتوانند به نحو مطلوب به آرایه خدمات فنی و خدمات اطلاع‌رسانی بپردازند.

۷-۷- تهیه متمرکز نشریات ادواری لاتین توسط دانشگاه، روش مطلوبی است که باید شامل تمامی کتابخانه‌ها شود. نشریات ادواری لاتین از عمده‌ترین منابع آموزشی پژوهشی در کتابخانه‌های دانشکده‌ای است و باید به غنی‌سازی این تعداد توجه کافی مبذول شود.

۸-۷- در تمامی کتابخانه‌ها ترمینال‌های جستجو با محدودیت‌های لازم کاربردی برای دانشجویان متناسب با تعداد مراجعه‌کنندگان در زمان تراکم مراجعه فراهم شود.

۹-۷- حتی المقدور دانشگاه باید امکاناتی فراهم کند که نظام قفسه‌باز در کتابخانه‌ها اعمال شود. مراجعه مستقیم یک دانشجو، حتی استاد و پژوهشگر به قفسه کتاب و مشاهده انواع منابع در موضوع مورد مراجعه و موضوع‌های عام‌تر یا خاص‌تر در اطراف این منابع، کمک ارزنده‌ای است که هرگز با بازیابی‌های موضوعی از طریق کامپیوتر فراهم نمی‌شود. لمس

کردن و توریق این منابع در نهایت به استفاده از این منابع و به افزایش دانش دانشجویی می‌انجامد.

۷-۱۰- لازم است برای دانشجویان، برنامه‌های آشنایی با کتابخانه انجام گیرد.

۷-۱۱- امروزه اینترنت به اندازه یک خط مستقیم تلفن مورد نیاز کتابخانه‌هاست. ایجاد یک خط مستقیم و امکان استفاده از اینترنت برای کتابخانه‌های دانشکده‌ای ضرورت دارد.

۸- الگوی پیشنهادی برای توسعه کتابخانه‌ها در آینده

مؤسسه استاندارد و تحقیقات صنعتی، «استاندارد» را این گونه تعریف می‌کند: «ویژگی‌های لازم در تولید یک فراورده یا انجام خدمت» (تعاونی، ۱۳۸۱، ص ۲) اما دایره‌المعارف کتابداری می‌نویسد: استانداردهای کتابخانه‌ای را می‌توان به عنوان الگوی مطلوب، راه‌کارهای نمونه، ملاک ارزشیابی، انگیزه‌ای برای توسعه و پیشرفت آتی و نیز به عنوان ابزارهای ضروری برای کمک به تصمیم‌گیری و عمل، نه تنها برای کتابداران بلکه برای عموم افراد غیرکتابدار که به طور غیرمستقیم با مقوله برنامه‌ریزی و مدیریت کتابخانه‌ها و خدمات کتابخانه‌ای سر و کار دارند، توصیف کرد. (تعاونی، ۱۳۸۱، ص ۲)

از عوامل مؤثر در استانداردسازی، این عوامل را می‌توان گزینش کرد: ایجاد نظم در آنچه می‌تواند در وضعیت دیگری هرج و مرج تلقی شود؛ تضمین ثبات؛ نیل به درجه قابل قبولی از تعالی و ارتقای خدمت مؤثر؛ تمایل به بهبود کیفیت؛ احساس ضرورت و شناخت نیازها برای به کارگیری استانداردها. (دایره‌المعارف علوم کتابداری و اطلاع‌رسانی، ۱۳۸۱، ص ۱۶۴)

از آنجا که تمامی موارد فوق در کتابخانه‌های دانشکده‌ای این واحد دانشگاهی مورد نظر است تا راه مطمئنی باشد برای کاستن هزینه‌ها، جلوگیری از اتلاف نیروی انسانی متخصص و ارتقای خدمات کتابخانه‌ها به مراجعان، لذا الگوی پیشنهادی برای توسعه و به‌سازی این کتابخانه‌ها بر اساس «استانداردهای کتابخانه‌های دانشگاهی ایران» که مبتنی بر واقعیت‌ها، امکانات و احتیاجات

جامعه ایرانی و نیازهای فرهنگی تدوین شده است، ارایه می شود.

۸-۱- سازمان و مدیریت

مدیریت فرایندی است که به وسیله آن کوشش های فردی و گروهی به منظور رسیدن به هدف مشخص شده هماهنگ می شود. سازمان و مدیریت کتابخانه دانشگاهی باید به گونه ای باشد که امکان بهترین و بیشترین بهره وری از منابع و خدمات را در جهت تحقق هدف های آن فراهم آورد (تعاونی، ۱۳۸۱، ص ۳). از آنجا که مسئولیت کامل اداره کتابخانه و هماهنگ کردن امور مختلف آن بر عهده رئیس کتابخانه است، ضروری است که حوزه وظایف، مسئولیت ها و اختیارات او کاملاً معین و تعریف شده و مکتوب باشد.

۸-۲- نیروی انسانی

برای این که مطلوب ترین روش انجام گیرد و کتابخانه، رسالت آموزشی، پژوهشی خود را ایفا کند باید از خدمات کتابداران متخصص، ورزیده و علاقمند استفاده کند. «تعداد کتابداران هر کتابخانه دانشگاهی (دانشکده ای) و نوع و میزان تحصیلاتشان باید با نیازهای خدماتی کتابخانه و برنامه ها و مجموعه آن متناسب و هماهنگ باشد.» (تعاونی، ۱۳۸۱، ص ۷). عوامل نسبتاً ثابتی که سرجمع آن باید مبنای محاسبه تعداد کتابداران متخصص و کمک متخصص قرار گیرد از این قرار است:

- به ازای هر ۲۵۰ نفر دانشجو و استاد تمام وقت، یا کسری از آن، یک نفر متخصص یا کمک متخصص تمام وقت.
- به ازای هر ۲۵۰۰۰ جلد کتاب یا سایر منابع کتابخانه ای موجود در مجموع یا کسری از آن یک نفر متخصص یا کمک متخصص.
- به ازای هر ۲۵۰۰ جلد افزایش سالانه مجموعه یا کسری از آن، یک نفر متخصص یا کمک متخصص.
- توصیه می شود سایر کارمندان کتابخانه بنا به نوع فعالیت و نیاز کتابخانه از

رشته‌های تخصصی دیگر مانند کامپیوتر، ارتباطات، الکترونیک، تخصص‌های موضوعی زمینه کار کتابخانه انتخاب شوند و دوره‌های لازم کتابداری را بگذرانند.

۸-۳- مجموعه

در یک کتابخانه، عمده‌ترین بخش آن مجموعه کتابخانه است که منبع اطلاعات برای خدمات به دانشجویان و استادان به شمار می‌آید. «کتابخانه دانشگاهی (دانشکده‌ای) باید مجموعه‌ای متوازن و سازمان‌یافته در رشته‌های مربوط و هماهنگ با هدف‌ها و برنامه‌های دانشگاه (یا دانشکده) فراهم آورد. این مجموعه باید حاوی تازه‌ترین اطلاعات و مدارک موجود در اشکال مختلف چاپی و غیرچاپی باشد» (تعاونی، ۱۳۸۱، ص ۱۳) محاسبه مجموعه کتابخانه دانشگاهی یا دانشکده‌ای می‌تواند با توجه به عوامل موثر بر مجموعه‌سازی بر اساس فرمول ذیل باشد. (فرمول محاسبه تعداد کل مجموعه کتابخانه)

$$335 \times \text{تعداد رشته‌های کارشناسی} + \text{تعداد کل دانشجویان} \times 12 + \text{تعداد استادان تمام وقت} \times 100 + \text{مجموعه پایه} = \text{تعداد کل مجموعه کتابخانه } 20000$$

$$\times \text{تعداد رشته‌های دکتری} + 300 \times \text{تعداد رشته‌های کارشناسی ارشد}$$

مجموعه پایه رقمی ثابت و نمایشگر حداقل مجموعه‌ای است که باید همزمان با گشایش هر واحد دانشگاهی در کتابخانه آن موجود باشد. این رقم برای رشته‌های مختلف متفاوت است.

در این فرمول منظور از منبع اطلاعاتی هرگونه ماده کتابخانه‌ای را شامل می‌شود. اعم از چاپی و غیرچاپی و الکترونیکی و غیره. لازم است مجموعه پس از رسیدن به حد تصاب در فرمول فوق بین ۲ تا ۶ درصد رشد سالانه داشته باشد. مجموعه عناوین نشریات ادواری که از اساسی‌ترین منابع مرجع کتابخانه است بر اساس مجموع عوامل ذیل محاسبه می‌شود.

- به ازای هر ۶ نفر دانشجوی کاردانی و کارشناسی دست کم یک عنوان به ازای هر ۲ نفر دانشجوی کارشناسی ارشد و بالاتر، دست کم یک عنوان.

- به ازای هر ۲ نفر عضو هیأت علمی تمام وقت، دست کم یک عنوان.
- هیچ کتابخانه دانشکده‌ای نباید کمتر از ۵۰ عنوان نشریه ادواری جاری داشته باشد.

۸-۴- سازماندهی منابع

مجموعه یک کتابخانه هرچقدر هم از نظر تعداد منابع غنی باشد اگر خوب سازماندهی نشده باشد و منابع مورد نیاز به سرعت و سهولت قابل بازیابی نباشند وجود آن منابع هیچ ارزشی ندارند. از این روست که کتابخانه‌های دانشگاهی یا دانشکده‌ای باید «منابع خود را بر اساس اصول و قواعد پذیرفته شده ملی و بین‌المللی سازماندهی کنند تا علاوه بر تسریع و تسهیل کار بازیابی این منابع، نظام اطلاع‌رسانی کتابخانه نیز با نظام جهانی اطلاعات هماهنگ و سازگار گردد».

(تعاونی، ۱۳۸۱، ص ۲۱)

۸-۵- خدمات

اگر مجموعه کتابخانه‌ای به اندازه کافی غنی باشد و تمامی منابع به خوبی سازماندهی شده اما روش‌های دستیابی به منابع به نحو مناسب و مطلوب فراهم نشده باشد وجود چنین مجموعه غنی سازماندهی شده هیچ‌گونه ارزشی نخواهد داشت. صاحب‌نظران کتابداری امروزه کفایت‌های کتابخانه را براساس خدمات ارائه شده ارزیابی می‌کنند نه تعداد منابع مجموعه. کتابخانه دانشگاهی یا دانشکده‌ای باید خدمات اطلاع‌رسانی جامع و مناسبی را در جهت تحقق بخشیدن به برنامه‌ها و هدف‌های آموزشی و پژوهشی دانشگاه یا دانشکده ارائه دهد و استفاده هر چه بیشتر و بهتر از منابع را میسر سازد (تعاونی، ۱۳۸۱، ص ۲۷)

۸-۶- فضاوساختمان

کتابخانه، آئینه تمامی فعالیت‌های علمی و آموزشی نظام دانشگاهی است. کتابخانه دانشگاه یا دانشکده باید محل مناسبی برای حفظ و نگهداری منابع خود

تدارک ببیند و فضای کافی، جذاب و حساب‌شده‌ای را برای کارمندان، مراجعان و ارائه خدمات و برنامه‌های خود پیش‌بینی کند. (تعاونی، ۱۳۸۱، ص ۳۳) محاسبه فضا برای کتاب و سایر منابع کتابخانه‌ای به روش ذیل محاسبه می‌شود برای هر ۱۲۰ جلد کتاب یا معادل آن یک مترمربع فضا باید در نظر گرفته شود.

- برای هر ۲۰ نشریه ادواری جاری باید یک مترمربع فضا پیش‌بینی شود.
- محاسبه فضا برای برگه‌دان‌ها: برای هر ۸ کثوی برگه‌دان (هر کثو با ظرفیت ۸۰۰ برگه) یک مترمربع فضا باید در نظر گرفته شود. هر واحد برگه‌دان به سه مترمربع فضای جنبی برای استفاده و توریق نیاز دارد.
- محاسبه فضا برای مطالعه به روش ذیل محاسبه می‌شود:
- به ازای هر نفر استفاده‌کننده $\frac{2}{5}$ مترمربع و به ازای هر میز یک نفره ۳ مترمربع لازم است.
- محاسبه فضا برای کارمندان: متوسط فضا به ازای هر کارمند کتابخانه ۱۰ مترمربع است.
- به فضای محاسبه شده بالا ۲۵ تا ۴۰ درصد برای فضاهایی مانند راهروها، پلکان، آسانسورها، دستشویی‌ها اضافه می‌شود. فضای کتابخانه باید گنجایش پذیرفتن ۲۰ درصد از تعداد کل دانشجویان را در یک زمان داشته باشد.

۷-۸- بودجه

کتابخانه‌ها، سازمان‌های هزینه بر در نظام دانشگاهی‌اند در عین حال بخش عمده‌ای از سرمایه هر مؤسسه آموزشی به حساب می‌آیند. این نهاد نیازمند سرمایه‌گذاری منظم و مداوم برای حفظ و ارتقای ارزش‌های خود است. کتابخانه دانشگاهی باید از بودجه کافی، مستقل و متناسب با هدف‌ها و وظایف مدون و مصوب خود برخوردار باشد تا بتواند نیازهای اطلاعاتی جامعه استفاده‌کننده را به راحتی برآورده سازد (تعاونی، ۱۳۸۱، ص ۴۱).

باید توجه شود که برای هزینه‌های سرمایه‌ای کتابخانه (مانند تشکیل مجموعه پایه، ساختمان جدید، نوسازی یا نصب سیستم‌ها و تجهیزات کامپیوتری و جز آن) بودجه‌ای جدا از بودجه جاری سالانه پیش‌بینی و تصویب شود. حداقل ۳ درصد از کل بودجه جاری آموزشی، پژوهشی و اداری دانشگاه یا دانشکده باید به کتابخانه اختصاص یابد. این مقدار می‌تواند تا میزان ۵ درصد افزایش داشته باشد.

به هر حال، هدف اصلی از ارائه این الگو تلاشی است برای تعیین و تعریف شرایط و ضوابطی که در صورت تحقق، به ارتقای سطح کمی و کیفی خدمات کتابخانه‌های دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران شمال می‌انجامد. این رهنمودها و استانداردها اگر به تمامی نتوانند به کار گرفته شوند این فایده را دارند که به تعیین حد و حدود برنامه‌ریزی‌ها و مسیر و گسترش آن‌ها و چگونگی انجام آن‌ها کمک می‌کند.

منابع

استانداردهای کتابخانه‌های دانشگاهی: پیش‌نویس ویرایش ۱۹۹۵ (۱۳۷۶). (ترجمه محمد هدایی). فصلنامه کتاب، ۶ (۳).

تعاونی، شیرین (۱۳۸۱). استانداردهای کتابخانه‌های دانشگاهی ایران (پوری سلطانی، مهر انگیز حریری و جعفر مهرداد، همکاران اصلی). تهران: کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران.

حرّی، عباس (۱۳۸۱). دایرةالمعارف کتابداری و اطلاع‌رسانی. (نرگس نشاط ویراستار همکار؛ محمدحسن رجیبی و نرگس نشاط دستیاران علمی). تهران: کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران.